

Evaluatie 2DO - Stichting Formaat

Gemeente Rotterdam

Rapportage

Februari 2023

Merel van Kessel & Feline Deniz

Rapportage

Opdrachtgever

Gemeente Rotterdam

Contactpersoon

Serhat Dogan, Beleidsadviseur Directie Veiligheid

Uitvoerder

RadarAdvies

Veemarkt 83

1019 DB Amsterdam

(020) 463 50 50

www.radaradvies.nl

Projectleider

Merel van Kessel

M.vankessel@radaradvies.nl

0611319746

Inhoudsopgave

1	INLEIDING	4
1.1	Uw situatie	4
1.2	Onderzoeksvragen	4
1.3	Onderzoeksaanpak	5
1.4	Onderzoeksmethoden	5
1.5	Werkwijze en rapportage	6
2	WERKZAME ELEMENTEN UIT LITERATUUR EN PRAKTIJK	7
2.1	Empowerment	7
2.2	Theaterinterventies	7
3	BEVINDINGEN	11
3.1	Ontstaansgeschiedenis en doelen	11
3.2	Werving	12
3.3	Uitvoering & waardering	13
3.4	Opbrengsten	21
4	CONCLUSIES	22
4.1	Wat zijn de ervaringen van de 2DO summerschooldeelnemers?	22
4.2	Hoe verloopt de inzet en uitvoering van de ontwikkelde interventies en wat zijn daarbij de werkzame elementen?	22
5	AANBEVELINGEN	24
	BIJLAGE 1: TOPICLIJSTEN	26
	Topiclijst Formaat & gemeente Rotterdam	26
	Topiclijst publiek interventies	28
	Topiclijst summerschool deelnemers	29
	Topiclijst uitvoerders interventie	30
	BIJLAGE 2: OBSERVATIEKADER	31

1 Inleiding

1.1 Uw situatie

De gemeente Rotterdam tracht zoveel mogelijk interventies en projecten binnen de aanpak radicalisering, extremisme en polarisatie te evalueren. Hierdoor krijgt de gemeente beter zicht op wat er procesmatig goed en minder goed is gegaan en welke resultaten zijn behaald.

Het project 2DO van Stichting Formaat is een van de preventieve interventies binnen de aanpak van de gemeente Rotterdam. In 2021 draaide Formaat een pilot van het project, in 2022 bouwden ze hierop voort. Het project is door, van en voor jongeren. Tijdens een summerschool bedenken maatschappelijk betrokken jongeren uit Rotterdam onder begeleiding van Formaat participatieve theaterinterventies om polarisatie tegen te gaan en de weerbaarheid tegen radicalisering van hun 'peers' te vergroten. In het najaar voeren de jongeren van de summerschool deze interventies zelf uit in bijvoorbeeld onderwijsinstellingen, buurthuizen of op de locatie van Formaat. Formaat heeft de ambitie om toe te werken naar zelfstandig eigenaarschap van deze jongeren waarbij trainers van Formaat een coachende rol hebben¹.

De gemeente Rotterdam heeft vanuit de versterkingsgelden van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid budget toegekend gekregen om dit project extern te laten evalueren. De gemeente Rotterdam wil het project procesmatig laten evalueren en de opbrengsten in kaart brengen.

1.2 Onderzoeksvragen

Wij hanteren twee hoofdvragen voor het uitvoeren van deze evaluatie. De eerste richt zich op de deelnemers van de summerschool en de tweede op de door hen ontwikkelde interventies. De grootste focus van het onderzoek ligt op het laatste onderdeel.

1. Wat zijn de ervaringen van de 2DO summerschooldeelnemers?

Onder deze hoofdvraag vallen de volgende deelvragen:

- a. Hoe waarden de deelnemers de summerschool van 2DO?
- b. Wat ging goed wat kon beter?
- c. Op welke manier draagt de summerschool bij aan de empowerment van de deelnemers?

¹ <https://www.formaat.org/activiteit/2do/>

2. Hoe verlopen de inzet en uitvoering van de ontwikkelde interventies en wat zijn daarbij de werkzame elementen?

Onder deze hoofdvraag vallen de volgende deelvragen:

- a. Hoe verlopen de werving en planning van de (theater)interventies?
- b. Hoe waarden de deelnemers de ontwikkelde interventies?
- c. Welke werkzame elementen van (theater)interventies ter preventie van radicalisering komen terug in de ontwikkelde interventies?
- d. Wat zijn de belemmerende- en succesfactoren van de ontwikkelde interventies?

1.3 Onderzoeksaanpak

Bij de evaluatie hebben wij **vier perspectieven** meegenomen:

- De summerschooldeelnemers/-uitvoerders van de interventies²
- Publiek/deelnemers interventies
- Medewerkers van Formaat
- Medewerkers van de gemeente Rotterdam

1.4 Onderzoeksmethoden

We hebben gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden:

- Een **documentanalyse** van *evidence based* en *practice based* stukken over de werkzame elementen van jongeren empowerment en (theater)interventies ter preventie van radicalisering.
- **Twee interviews**, waarvan een met de gemeente en een met Formaat.
- **Twee focusgroepen** met de summer-/herfstschooldeelnemers³ over hun ervaringen.
- **Twee focusgroepen** met de uitvoerders⁴ over de werkzame elementen in de interventie
- **Twee observaties** van twee verschillende interventies. Waarvan een in theateropstelling voor een groter publiek en een voor een kleiner publiek.
- **Twee focusgroepen** met het publiek van deze interventies

In bijlage 1 vindt u de topiclijsten en in bijlage 2 is het observatiekader voor de interventie terug te vinden.

³ Dit jaar is na de summerschool een tweede groep opgeleid in de herfst.

⁴ De uitvoerders van de interventie zijn de summerschool/herfstschool deelnemers. Zij zijn eerst bevestigd als summerschool deelnemer en daarna als uitvoerder van de interventie. Waar wij summerschool deelnemers noemen, bedoelen wij ook de herfstschool deelnemers.

1.5 Werkwijze en rapportage

De geïnterviewde respondenten van de gemeente en Formaat hebben na afloop van het interview het gespreksverslag ter accordering ontvangen. De geïnterviewde summerschooldeelnemers/-uitvoerders en mensen uit het publiek hebben het verslag niet ingezien na afloop, maar tijdens het interview zijn de antwoorden meermaals samengevat om op deze manier zeker te zijn van een juiste weergave van het gesprek.

De gespreksverslagen en de verslagen van de observaties zijn in vier stappen geanalyseerd (selecteren, rubriceren, rangschikken en controleren) om zo de rode draad vast te stellen.

2 Werkzame elementen uit literatuur en praktijk

Op basis van een documentenanalyse van *evidence based* en *practice based* stukken, omschrijven wij hier onder de werkzame elementen op het gebied van jongerenempowerment en werkzame elementen van theaterinterventies ter preventie van radicalisering. We schetsen op deze manier een kader waarbinnen we in het volgende hoofdstuk de activiteiten van 2DO toetsen aan wat werkt, en dus of en op welke manier deze inzet bijdraagt aan de preventie van radicalisering.

2.1 Empowerment

De empowerment van jongeren is cruciaal voor succesvolle jongerenparticipatie bij de preventie van radicalisering. Empowerment van jongeren gaat over zelfredzaamheid door het hebben van de juiste vaardigheden, kritisch bewustzijn en het actief realiseren van verandering. Om deze ontwikkeling te verwezenlijken, is het belangrijk dat een interventie voor de empowerment van jongeren de volgende onderdelen bevat:

- Kennisontwikkeling: om bij te dragen aan de preventie van radicalisering is het belangrijk over de juiste kennis van radicalisering en (gewelddadig) extremisme te hebben. Hieronder valt ook kennis van beschermende- en risicofactoren en aan welke beschermende factor 2DO bijdraagt, bijvoorbeeld kennis over waarom het bespreekbaar maken van moeilijke thema's bijdraagt aan de preventie van radicalisering. Kennis van de deelnemers over de werking van participatief theater, forumtheater en daarbij specifieke werkvormen is bij dit specifieke project onderdeel van kennis empowerment van de jongeren.
- Vaardighedenontwikkeling: jongeren moeten de vaardigheden hebben om interventies op te zetten en uit te voeren. Denk hierbij aan: moeilijke onderwerpen bespreekbaar maken, handvatten om te handelen tegen zichtbaar en onzichtbaar onrecht, politieke agenda omzetten in daden en dialogen en leiderschapsvaardigheden.
- Persoonlijke ontwikkeling: focus op persoonlijke ontwikkeling, met ruimte voor reflectie op eigen valkuilen en onzekerheden en leren deze te overwinnen.

2.2 Theaterinterventies

De gemeente Rotterdam zet met de subsidiering van het project 2DO van Formaat in op de primaire preventie van radicalisering: het vergroten van de veerkracht van jongeren. In de context van de preventie van radicalisering definieert literatuur het

begrip ‘veerkracht’ als het kunnen omgaan met moeilijke situaties en het bieden van weerstand aan extremistische boodschappen en/of invloeden⁵.

Stephens, Sieckelink en Boutellier (2021) omschrijven in hun literatuurstudie vier thema’s die van belang zijn om dit te bereiken. De conclusies van deze literatuurstudie hebben wij aangevuld met de bevindingen uit de praktijk van het RAN Youth & Education artikel over sport ter preventie van radicalisering (2022).

2.2.1 Het veerkrachtige individu

Het eerste thema dat Stephens et al. (2021) omschrijven is de ontwikkeling van een veerkrachtig individu. Met een veerkrachtig individu bedoelen zij sterke, kritische en/of flexibele individuen. Om dit te verwezenlijken bij jongeren door middel van interventies kan ingezet worden op de ontwikkeling van cognitieve vaardigheden. Bijvoorbeeld kennis en kunde om berichten, ideeën en propaganda te bevragen en op waarde te schatten. Kritisch denken is hierbij van belang. Zo leren jongeren verschillende perspectieven waarderen, hun eigen mening te vormen en samen te werken met anderen⁶.

Vaardigheden zoals inlevingsvermogen, spelen mogelijk een rol in het kunnen bieden van weerstand aan extremistische invloeden. Het idee hierachter is dat het begrijpen van het perspectief van een ander, leidt tot het inzicht in mogelijke negatieve consequenties van iemands eigen woorden of daden.

Het versterken van gedeelde normen en waarden draagt bij aan de veerkracht van jongeren. De ‘aantrekkingskracht’ van extremistische groepen of ideologieën kan verminderd worden door het hebben van alternatieve en sterkere normen en waarden. Een interventie kan dit bereiken door jongeren te leren over burgerschap, diversiteit en mensenrechten. Deze gedeelde waarden bieden een alternatief voor haatdragende, polariserende extremistische ideologieën⁷.

2.2.2 Positieve identiteitsontwikkeling

Het tweede thema dat Stephens et al. (2021) omschrijven is positieve identiteitsontwikkeling. Jongeren bevinden zich in een levensfase waarin ze opzoek zijn naar hun eigen identiteit en sociale identiteit. Dit gaat vaak gepaard met de behoefte ergens bij te horen. Extremistische narratieven of ideologieën spelen hierop in. De marginalisatie van de groep waar iemand bij hoort, kan het ontstaan van jongeren voor extremistische narratieven en ideologieën vergroten. Een interventie kan dit voorkomen door ruimte te bieden aan discussies over identiteitsvragen, zoals wat

⁵ Salama, Aarts, Lucassen (mei 2020). Justitieinterventies.nl: beschrijving DIAMANT Identiteit en Weerbaarheid bij kwetsbaarheid voor radicalisering. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, Movisie en Trimbos instituut. Gedownload van www.justitieinterventies.nl.

⁶ Zie ook de werkzame elementen in Jihad de voorstelling: Prins, J. A., Swinkels, J. C., Schaak, P., & Elberdai, K. (2017). Evaluatie Jihad, de voorstelling.

⁷ Ghosh, R., Chan, W. A., Manuel, A., & Dilimulati, M. (2017). Can education counter violent religious extremism?. *Canadian Foreign Policy Journal*, 23(2), 117-133.

wordt verstaan onder identiteit en wat het betekent om meerdere identiteiten te hebben. Verder kan een interventie bijdragen aan het versterken en valideren van minderheidsgroepen door hen een stem en plek te geven in de samenleving.

2.2.3 Dialoog en actie

Het derde thema dat Stephens et al. (2021) omschrijven is dialoog en actie. Door dialoog ontstaat ruimte voor jongeren om extreme ideeën te bevragen en uit te dagen. Hiervoor is het belangrijk dat een interventie een veilige plek creëert voor het bespreken van controversiële problemen. De onderliggende assumptie is dat door het verkennen van deze problemen jongeren alternatieve denkbeelden ontdekken en de ruimte hebben om hun stem te laten horen. De mogelijkheid om als jongere je stem te laten horen en kritiek te kunnen geven op overheidsinstellingen draagt bij aan het legitiem ventileren van frustraties en grieven. Naast het geven van ruimte voor dialoog, kan een interventie bijdragen aan de preventie van radicalisering door het politiek en sociaal empoweren van jongeren.

2.2.4 Sociale cohesie

Het vierde thema dat Stephens et al. (2021) omschrijven is het vergroten van betrokkenheid van gemeenschappen door samenwerkingsverbanden tussen organisaties in de gemeenschap en de overheid, en het versterken van de relatie tussen burgers en overheid; en de ontwikkeling van veerkrachtige gemeenschappen door stabiele lokale netwerken, inclusief de gemeente. Het betrekken van gemeenschappen kan bijdragen aan de vroeg signalering en primaire preventie van radicalisering⁸. De rol die een interventie in een gemeente kan hebben, is het verbinden van de burgers met de overheidsinstelling. Verder kan een interventie zorgen voor meer sociale cohesie in een gemeente en voor een plek waar jongeren van verschillende gemeenschappen samenkomen. Daarom is het belangrijk dat de interventie focust op betrokkenheid van de hele samenleving en niet van één specifieke doelgroep. Wanneer een interventie de overeenkomsten van jongeren met verschillende achtergronden benadrukt en jongeren meer positieve ervaringen hebben met leeftijdsgenoten uit andere gemeenschappen, vermindert dit vooroordelen en vergroot het gevoel van verbondenheid⁹.

Voor de werkzame elementen van culturele interventies ter preventie van radicalisering gebruiken wij de bevindingen uit de uitgebreide studie van Seidler, van San en Verbeek (2020)¹⁰. Hieruit hebben wij een selectie gemaakt van de elementen die toepasbaar zijn op de interventies die de jongeren van Formaat ontwikkelen.

⁸ Briggs, R. (2010). Community engagement for counterterrorism: Lessons from the United Kingdom. *International affairs*, 86(4), 971-981.

⁹ Y&E Conclusion paper: Inclusion through sports, 11 januari 2022. Via: https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/publications/ran-ye-inclusion-through-sports-online-meeting-30-november-01-december-2021_en

¹⁰ Seidler, Y., van San, M., & Verbeek, M. (2020, oktober). *Culturele interventies als instrument om weerbaarheid tegen extremistische en polariserende boodschappen te vergroten?*

- De uitvoerders creëren een veilige setting.
- De uitvoerders beschikken over voldoende kwaliteiten. Voorbeelden die de studie noemt zijn geduld, interesse, sensitiviteit voor de doelgroep, persoonsgerichte communicatie en een gelijkwaardige relatie tussen uitvoerder en deelnemer.
- De thema's uit de interventie sluiten aan bij de interesses van de deelnemers. Wanneer de interventie aansluit op persoonlijke interesses van deelnemers, zorgt dit voor meer betrokkenheid en dus effectiviteit van de interventie. Uitvoerders kunnen verder actieve deelname stimuleren door het inbouwen van een kleinschalige component.

De volgende geleerde lessen uit de Toolkit evidence-based werken¹¹ over de evaluatie van theaterinterventies ter preventie van radicalisering zijn relevant voor deze evaluatie:

- Een lespakket en/of nagesprek om de voorstelling voor en na te bespreken draagt bij aan de effectiviteit van de interventie.
- Benoem radicalisering, en de onderliggende problematiek expliciet als het doel is radicalisering bespreekbaar te maken.
- Behandel radicalisering in de volle breedte.

¹¹ <https://www.socialestabiliteit.nl/si-toolkit/interventies/theater/geleerde-lessen>

3 Bevindingen

3.1 Ontstaansgeschiedenis en doelen

De gemeente heeft Formaat, Werkplaats voor participatief drama, een aantal jaar geleden gevraagd om gezamenlijk een aanvraag te schrijven voor de versterkingsgelden van de NCTV¹². Het project 2DO is uit die aanvraag ontstaan.

Het project valt binnen de aanpak radicalisering, extremisme en polarisatie van de gemeente Rotterdam. Het project voorziet volgens de gemeente in de behoefte van sociaal contact; het samenkomen van jongeren. *“Er zijn niet veel theateractiviteiten voor sociaal contact tussen jongeren”* aldus de gemeente. Daarnaast is het project laagdrempelig, waardoor het uitnodigt om deel te nemen.

Er zijn binnen het project twee doelgroepen te onderscheiden, de deelnemers aan het programma (de summer-/herfstschool) en het publiek van de interventies. De eerste doelgroep bestaat uit de kerngroep, dat zijn mensen die in 2021 opgeleid zijn tijdens de summerschool en in 2022 door zijn gegaan met het project. Zij zijn ‘eigenaar’ van het project, aldus de projectleider van Formaat. Daarnaast bestaat deze eerste doelgroep uit jongeren die in 2022 zijn opgeleid en het project nu samen met de kerngroep uitvoeren. Dit is een diverse groep maatschappelijk betrokken jongeren, die te maken hebben met bijvoorbeeld racisme, armoede, studieschulden of studiedruk. Ze komen naar 2DO met onderwerpen die zij belangrijk vinden. Veel van de jongeren zijn afkomstig van de opleiding Social Work aan de Hogeschool Rotterdam. De tweede doelgroep is het publiek van 2DO, deze doelgroep wordt door 2DO zelf overigens ‘brongroep’ genoemd, omdat ze werken vanuit volledige gelijkwaardigheid. *“Doordat hiërarchie wegvalt ontstaat er een leerplatform”* aldus Formaat. Volgens de gemeente is het project er voor alle jongeren tussen de 16 en 25 jaar. Formaat geeft aan dat de doelgroep soms ook indirect jongeren kunnen zijn, bijvoorbeeld doordat ouders of het welzijnswerk een workshop krijgen.

Doelen

De doelstellingen van 2DO staan beschreven in het projectvoorstel 2DO 2022 - *Participatief theater als interventie om polarisatie tegen te gaan en weerbaarheid tegen radicalisering te vergroten*. De gemeente geeft aan de doelstellingen van 2DO niet precies te kennen, maar hierin het projectplan te volgen. De doelen zoals beschreven in het plan zijn:

- Jongeren tools aanreiken om constructieve gesprekken met andere (met nadruk op jongeren) aan te kunnen gaan.
- Een summerschool organiseren die bijdraagt aan eigen empowerment met vergroting van kennis en vaardigheden over de maatschappij (d.m.v. de

¹² <https://www.nctv.nl/onderwerpen/versterkingsgelden-gemeenten>

methodiek van participatief drama) en het kunnen neerzetten en uitvoeren van een project. Hierna onderverdeeld in subdoelen:

- De jeugd inzicht en meer kennis te geven over de verschijnselen van verdeeldheid, polarisatie en radicalisering
- Het vermogen om zich uit te drukken te verbeteren
- Om de competenties van het starten en beheren van een project te ondersteunen
- Om de bereidheid om te handelen te bevorderen
- Om hun gevoel van sociale rechtvaardigheid te verbeteren
- Creatieve tools voor dialoog beheersen
- Jongeren zullen meer macht voelen om te handelen en de situaties te veranderen die zij als problematisch beschouwen
- Competenties over het managen van projecten met een sterke sociale impact consolideren

- Om een betere samenleving te bevorderen, met minder verdeeldheid en polarisatie.
- Op scholen en andere ontmoetingsplekken mensen bewust maken van polarisatie en radicalisering.
- Deze groepen jongeren betrekken hun collega's bij toekomstige projecten en fungeren als multiplicators.
- Creëren van een groep of pool van jongeren die periodiek bij elkaar komt om
 1. scènes te ontwikkelen op verzoek of eigen initiatief en
 2. zich verder te ontwikkelen in de methodiek en 3. interactieve workshops te verzorgen.

Formaat stelt in het interview dat de volgende doelstellingen het meest prominent zijn:

- Werken met de methodiek van participatief theater.
- Het delen van verhalen en aangaan van de dialoog met als doel bewustwording.
- Weerbaarheid ontwikkelen.

3.2 Werving

De werving van de doelgroepen van 2DO gebeurt op twee manieren. Formaat werft de eerste groep (summerschooldeelnemers/-uitvoerders) voornamelijk via de samenwerking die er is met de Hogeschool Rotterdam (waarbij 2DO een keuzevak is van Social Work) en het mbo. Formaat legt uit dat een succesfactor van deze werving is dat er een directe beloning gecreëerd wordt. Dit betekent dat deelnemers bijvoorbeeld studiepunten krijgen of hun stage lopen bij Formaat. De werving van deze groep verloopt goed, hoewel de tijdsinvestering van één hele week tijdens de

zomervakantie soms als ingewikkeld wordt ervaren. Een week onbetaalde deelname aan een programma is vrij intensief aldus Formaat en een aantal deelnemers. Veel jongeren willen dan op vakantie of juist werken om geld te verdienen. Dit jaar is Formaat gestart met een herfstschool om een extra groep jongeren op te leiden. Om de werving in de toekomst nog succesvoller te maken zijn er momenteel gesprekken met meer hogescholen en mbo-scholen, om het onderdeel van stage/curriculum te maken.

De werving van de tweede doelgroep (het publiek) gebeurt volgens de gemeente met name via mond-tot-mondreclame en er vindt veel werving plaats via sociale media. Daarnaast heeft Formaat contact met welzijnspartijen en scholen. Formaat geeft aan dat de werving geslaagd is omdat de output aantallen zoals afgesproken met de gemeente behaald zijn. Wel stelt Formaat dat ze meer jongeren willen bereiken: *“We willen graag met een diverse groep jongeren het gesprek aan. We willen nog meer jongeren ontmoeten uit nog meer hoeken”*. De gemeente twijfelt of het bereik van deelnemers groot genoeg is; bij de uitvoering van sommige interventies bestond het merendeel van de aanwezigen uit deelnemers/uitvoerders in plaats van publiek van buitenaf. Ook bestond het publiek niet alleen uit jongeren, maar ook uit ouder publiek. Volgens de gemeente zijn er ook interventies uitgevoerd bij organisaties en scholen, waar wellicht een grotere doelgroep was, maar daar heeft de gemeente minder zicht op.

3.3 Uitvoering & waardering

In deze paragraaf omschrijven wij de ervaring van de summerschool deelnemers en de inzet en uitvoering van de ontwikkelde interventies. Deze bevindingen koppelen we aan de werkzame elementen van jongeren empowerment en theaterinterventies ter preventie van radicalisering.

3.3.1 Summerschool en terugkomavonden

Het project 2DO bestaat uit verschillende activiteiten. De summer-/herfstschool, een productieweekend van twee dagen en terugkomavonden op dinsdag waar verdere voorbereiding of de uitvoering van een interventie plaatsvindt.

Kennisontwikkeling

In het gesprek met Formaat komt naar voren dat de kennis die zij overbrengen tijdens de summerschool voornamelijk methodieken, de werking en gedachtegoed van participatief drama behelst. Dit blijkt uit de gesprekken met de deelnemers, op de vraag hoe zij tijdens de summerschool werkten aan kennisontwikkeling, komt vooral de kennisontwikkeling over participatief drama naar voren. Tijdens de summerschool leren zij hoe ze het kunnen inzetten (bijvoorbeeld om bepaalde onderwerpen bespreekbaar te maken). Verder haalt de kerngroep ervaren problemen op vanuit de groep. Door het uitvragen en bespreken van deze ervaringen, leert de groep over verschillende perspectieven wat hun wereldbeeld verbreedt.

Een aantal deelnemers geeft aan dat tijdens de summerschool mogelijke risicofactoren voor probleemgedrag onder jongeren besproken worden, maar niet specifiek voor radicalisering. De besproken risicofactoren kwamen niet uit de theorie, maar meer uit ervaringen uit de groep. De deelnemers hebben tijdens de summerschool het onderwerp radicalisering en de preventie ervan niet behandeld.

Naar aanleiding van het interview geeft de projectcoördinator aan dat ze dit jaar veel bij de groep hebben gelaten en dat de vraagstelling van het interview haar heeft doen inzien dat ze dit jaar minder sturend zijn geweest op de kenniscomponenten specifiek voor de preventie van radicalisering. Het kernteam is in 2022 eigenaar van het project, zij hebben tijdens de summerschool allerlei theorieën behandeld, maar dit was meer gefragmenteerd dan het jaar ervoor. Het is belangrijk te weten welke kenniscomponenten voorwaardelijk zijn voor het project en hierop in te zetten bij de summerschool. Desondanks is Formaat tevreden over de summerschool.

Vaardighedenontwikkeling

De verkregen vaardigheid die de geïnterviewde deelnemers het meest noemen in de gesprekken, is moeilijke onderwerpen bespreekbaar maken en gelijkwaardig dialoog voeren. Hiervoor hebben ze geleerd om te kijken naar de verschillende perspectieven die er zijn, zonder te oordelen. De oefening waardoor summerschooldeelnemers leren ruimte te geven aan verschillende perspectieven is bijvoorbeeld geweldloos communiceren (jakhals en giraf). Hierbij leren ze te kijken naar de behoeftes van een ander en vanuit empathie en oprechte interesse een gesprek aan te gaan.

Verder noemt een deelnemer de vaardigheid om een veilige omgeving te creëren: *“de fundering van alles wat we hebben geleerd. Dit is de basis voordat je met een groep iets in de trant van participatief theater kan doen. Heel fijn dat ik dat in mijn zak heb voor de toekomst”*.

Andere vaardigheden die de summerschool deelnemers ontwikkelen zijn volgens Formaat: voor een groep staan, onderdelen uitleggen, omgaan met een groot publiek, omgaan met onverwachte dingen die uit het publiek komen, aanspreken als iemand iets discriminerend zegt en het nabespreken daarvan. Formaat noemt activisme als vaardigheid die de deelnemers leren, in de interviews met de summerschooldeelnemers komt dit omzetten van politieke agenda in daden en dialogen niet duidelijk naar voren. Een deelnemer vertelt dat iedereen de kans krijgt verantwoordelijkheid te nemen bij het begeleiden van een spel, ondanks dat je dan niet degene bent die de hele dag de kar trekt, draagt dit bij aan je leiderschap skills.

Persoonlijke ontwikkeling

Bovengenoemde ontwikkelde kennis en vaardigheden hebben bijgedragen aan het zelfvertrouwen en dus de persoonlijke ontwikkeling van de deelnemers. Ze hebben geleerd uit hun comfortzone te stappen. Een geïnterviewde deelnemer omschrijft de oefening die hiervoor heeft gezorgd: *“Er waren drie krukjes in een kamer waar*

iedereen moest rondlopen. Steeds ging iemand op een krukje staan om te zeggen 'ik ben [...] en ik houd van [...]. Ik dacht eerst 'er gaat wel iemand anders op het krukje staan', maar op een gegeven moment wilde ik er ook op staan en toen riep ik gewoon wat. Dat durven doen is een vaardigheid die ik daar heb geleerd om te doen". Niet alleen het verleggen van grenzen, maar ook het aangeven van grenzen is iets wat de deelnemers aangeven geleerd te hebben.

De summerschool draagt volgens Formaat en de deelnemers bij aan de verbreding van de horizon van de deelnemers. *"Doordat je mensen van buiten je normale netwerk ontmoet, vergroot het je perspectief"* aldus een deelnemer. Ook hebben zij geleerd zich kwetsbaar op te stellen en leren praten over emoties, bijvoorbeeld door middel van een-op-een-gesprekken met een andere deelnemer waarin steeds meer diepgang wordt gezocht.

Tijdens de summerschool is veel aandacht voor reflectie. De deelnemers namen elke dag even vijf minuten om op te schrijven wat ze hadden gedaan en hoe ze zich daarbij voelen. De trainers laten de deelnemers aan het eind van de week een brief aan zichzelf schrijven en een maand later stuurt Formaat deze naar hen op om te reflecteren op de ontwikkeling(en) die ze in de tussentijd hebben doorgemaakt.

Waardering summerschool

Uit alle gesprekken blijkt dat de deelnemers de summer-/herfstschool als zeer positief ervaren (cijfers variëren van 8 t/m 10). Ook de deelnemers die zich voorafgaand aan de summerschool niet in theater interesseerden geven een ruime voldoende: *"Het is buiten mijn comfortzone en ik ben ooit begonnen aan het vak drama voor de studiepunten, maar eigenlijk is het heel leuk"*.

Bij de vraag wat deelnemers het leukste of interessantste vonden, noemen zij kennismaken met de theorie van participatief drama en dit toepassen: *"Daar kan je sociale verandering mee bereiken. Het is een heel laagdrempelige manier om dichterbij verandering te komen"*. Verder noemen ze de algehele fijne en veilige sfeer waarin de deelnemers elkaars realiteiten leerden kennen. Een deelnemer noemt specifiek rainbow theater: *"Dit was heel krachtig, omdat het in tegenstelling tot normale therapie (gericht op het hoofd, vaak zittend) uit je het in je lichaam. Werkte heel fijn voor mij persoonlijk."* Op de vraag wat minder leuk of interessant was, weten de deelnemers moeilijk een antwoord te formuleren. Iemand noemt dat door persoonlijke interesse in de onderwerpen en behoefte aan leren en verdieping de summerschool langer had mogen duren. Echter brengen de deelnemers daar praktische bezwaren tegenin, namelijk dat een week met lange dagen al heel intensief is.

De deelnemers van de summerschool bedenken met moeite een aantal mogelijke verbeterpunten. Ze geven aan veel informatie in één week te ontvangen. Zij willen graag een hand-out met alle behandelde methoden/spellen na de summerschool wat

het makkelijker maakt bepaalde informatie over bijvoorbeeld het doel of doelgroep terug te zoeken. Een deelnemer geeft aan dat hij tijdens de trainingen graag meer verbinding tussen theorie en praktijk had gezien. Soms blijft nog onduidelijk hoe een theorie tot uitwerking komt in de praktijk. Een andere deelnemer vult aan dat de theorie beter blijft hangen met voorbeelden uit de praktijk. Verder hadden de deelnemers nog meer willen oefenen met improvisatie om hun theatervaardigheden te vergroten.

Waardering terugkomavonden

De focus van de dinsdagavonden ligt volgens de summerschooldeelnemers op onderlinge verbinding en connectie maken door gesprekken te voeren over bijvoorbeeld ervaringen met onrecht. Voor sommigen is die behoefte er op dat moment, anderen zien graag meer tijd voor verdere verdieping. Verdieping van handelingsperspectieven, methoden en gesprekstechnieken die helpen om het gesprek met andere jongeren aan te gaan. Niet alleen tijdens de theaterinterventies, maar ook in het dagelijks leven en werk. Formaat geeft aan dat de invulling van de terugkomavonden niet vaststaat en afhankelijk is van opdrachten/voorbereiding voorstellingen en input vanuit de deelnemers. Die geven in het gesprek aan dat het nuttig is van tevoren bij iedereen de behoeften op te halen, zodat ze gedurende de avond niet te veel tijd besteden aan de input van één persoon.

Waardering trainers

De leden van de kerngroep creëren tijdens de summerschool een fijne en veilige sfeer en zijn zelf echt onderdeel van de groep, aldus de deelnemers. Ze waarderen de samenstelling van het kernteam: *“Het is fijn dat er in het team naast Luc en Anna nog jongeren zijn. Die combinatie was heel fris; je hebt de wijsheid van de jaren en je hebt trainers van onze leeftijd die kunnen aansluiten op onze belevingswereld”*. Verder hebben de trainers tijdens de summerschool een duidelijk doel voor de dag en houden ze gedurende de week het tempo er in, wat als positief wordt ervaren.

3.3.2 Theaterinterventies

In onderstaande paragraaf gaan we in op de uitvoering en waardering van de theaterinterventies. We baseren dit op de observaties van twee interventies (een voor een klein publiek en een voor een groter publiek in theateropstelling), interviews met het publiek en interviews met de uitvoerders¹³. Deze uitvoerders zijn de summerschool deelnemers uit de vorige paragraaf. Verder verbinden wij de werkzame elementen uit deze interventies aan het eerder geschetste kader.

Werkzame elementen - interventies

De werkzame elementen voor interventies ter preventie van radicalisering die in de theaterinterventies van 2DO terugkomen zijn een veerkrachtig individu (kritisch denken, inlevingsvermogen, gedeelde normen en waarden), dialoog en actie

¹³ Dit zijn de summer-/herfstschooldeelnemers

(bespreken controversiële problemen, stem laten horen, politieke en sociale empowerment) en sociale cohesie (plek waar verschillende gemeenschappen samenkomen, positieve ervaringen leeftijdsgenoten). Hieronder omschrijven we op welke manier deze elementen terugkomen in de ontwikkelde interventies.

Beeldentheater

In beide geobserveerde interventies maken de uitvoerders gebruik van de methode 'beeldentheater'. Formaat legt uit dat het beeldentheater zorgt voor bewustwording van verschillende perspectieven. Hierbij beelden de uitvoerders een aantal (maatschappelijke) problemen uit die zij tijdens de summerschool of terugkomavonden hebben besproken. De uitvoerders vragen vervolgens wat het publiek heeft gezien. Bij de geobserveerde uitvoeringen komt veel respons uit het publiek op de beelden. Uit de antwoorden blijkt veel herkenning. Bij de kleinschalige uitvoering herkent het publiek veel in het beeld 'waarbij er van alle kanten aan iemand wordt getrokken'. Deze druk interpreteren de aanwezigen allemaal op hun eigen manier. Zij noemen druk door: schulden, de maatschappij, school en familie. Vervolgens stelt de uitvoerder een verdiepende vraag: *"Wat is jouw rol in de situatie?"* *"Leg jij deze druk zelf op bij iemand anders?"*. Dit zijn goede vragen om te reflecteren op ieders eigen rol in de situatie. Bij de interventie met een klein publiek gaat de participatie van het publiek verder. In kleine groepen bedenken zij zelf een maatschappelijk probleem met bijpassend beeld. Thema's die worden uitgebeeld zijn: prestatiedruk, klassen, steekincidenten onder jongeren, ggz-hulp bij complexe problematiek en het idee dat mannen naar de buitenwereld toe niet emotioneel mogen zijn. Het uitbeelden van deze (maatschappelijke) problemen biedt de jongeren uit het publiek een mogelijkheid om op een laagdrempelige manier kritiek, frustraties en/of zorgen te uiten. Bij de interventie in theateropstelling, bedenkt het publiek zelf geen beelden, maar vragen de uitvoerders het publiek om een rol in te nemen in één van de beelden van de uitvoerders. Iemand uit het publiek vertelt daarover: *"Een tip voor de makers zou zijn om ook onderwerpen uit het publiek te laten komen. Het ging heel erg over de onderwerpen die bij de uitvoerders zelf spelen"*. Tijdens de uitvoering observeren wij terughoudendheid bij het publiek om naar voren te lopen en een rol in het beeld in te nemen. Uiteindelijk komt er toch een aantal mensen uit het publiek naar voren, *"Het was voor mij heel anders dan ik gewend was. Dat maakte het lastig om naar voren te komen. Ik heb dit uiteindelijk wel gedaan bij de stilstaande beelden. Dan hoef je toch niks te zeggen. Dat werkte drempelverlagend"*. Bijna alle geïnterviewden uit het publiek noemen het beeldentheater als meest leuk/interessant van de interventies. Een oudere man die wij spreken na afloop vertelt dat het zijn ogen heeft geopend voor de problemen waar jongeren vandaag de dag mee zitten.

Waarom werkt het?

De uitvoerders geven aan dat het beeldentheater bijdraagt aan de bewustwording van verschillende perspectieven. Zij vragen het publiek eigen ideeën, normen en waarden te delen. Ondanks dat deze soms verschillen, blijft er ruimte om met elkaar te praten

en het issues vanuit een ander perspectief te zien. Het publiek beaamt dit, ze zijn zich bewuster geworden van de veelheid aan perspectieven en vinden dit een succesfactor van de interventie. De uitvoerders geven aan kritische vragen te stellen om iemand uit zijn of haar 'tunnelvisie' te krijgen. Echter zien wij dit kritisch doorvragen tijdens de uitvoering in theateropstelling bijna niet gebeuren. Iemand van Formaat zegt na een uitvoering dat het 'best braaf is gebleven' wat ze met de thema's doen en dat ze nog dieper hadden kunnen gaan.

Forumtheater

De uitvoerders gebruiken forumtheater alleen tijdens de interventie in theateropstelling en niet bij de kleinschalige uitvoering. De uitvoerders spelen een scene over vooroordelen in de wachtkamer bij de huisarts. Na het spelen van de scene vragen ze het publiek wat ze zien. Hierbij ontstaat snel consensus over de negatieve intenties van de mensen in de wachtkamer. Wanneer iemand uit het publiek zegt dat de mensen in de wachtkamer misschien geen slechte bedoelingen hebben, merken de uitvoerders dit niet op. Dit is een gemiste kans om een ander perspectief op de situatie te bespreken.

Nadat de scene voor het eerst gespeeld is, leggen de uitvoerders de volgende oefening uit. Het publiek kan tijdens het spelen van de scene interveniëren door stop te roepen en een plaats in de scene in te nemen. Achteraf blijkt dat het niet de bedoeling is dat het publiek voorafgaand aan de oefening weet dat ze mee moeten spelen na het roepen van stop. Wij observeren dat het publiek terughoudend is en iemand uit het publiek legt uit: *"Het leek niet de bedoeling dat het 'verklapt' zou worden dat je naar voren moest komen, dat gebeurde helaas wel. Dit zorgde er misschien voor dat mensen minder snel stop riepen, omdat ze al wisten dat ze dan op het toneel zouden moeten komen om in te grijpen. Drempel om stop te roepen zou lager zijn als ze dat niet wisten"*. De eerste paar keer roept een uitvoerder (dus niet iemand uit het publiek, maar iemand van 2DO zelf) die niet in de scene meespeelt 'stop'. Veel van de stopinterventies van de uitvoerders zelf leiden tot verdere escalatie in de gespeelde scene. De stopinterventies van het publiek laten andere manieren van handelen zien. Sommige mensen uit het publiek vonden dat het spelen van de scene te lang doorging, wel observeerden zij dat dit nodig was zodat mensen uit het publiek stop gingen roepen.

Tijdens het geobserveerde forumtheater ontbrak duidelijke uitleg over de achterliggende gedachte van het forumtheater. Dit kwam niet heel duidelijk naar voren tijdens het spelen van de scene. Onduidelijk is of het gaat het over het oefenen met reageren in soortgelijke situaties of over het zien van de verschillende uitwerking van verschillende manieren van handelen. Dit laatste observeren wij niet. De uitvoerders blijven ondanks verschillende stopinterventies uit het publiek steeds hetzelfde (negatief) reageren. Uit het publiek komt de tip om beter uit te leggen waarom je dit soort oefeningen doet, de gedachte erachter. Een uitvoerder noemt dit ook als verbeterpunt.

Waarom werkt het?

Formaat legt uit dat waar beeldentheater gaat over bewustwording en informeren, het publiek bij forumtheater echt handelingsperspectieven en -alternatieven meekrijgt. De verschillende manieren van reageren zijn een les voor iemand uit het publiek: *“Ik zag verschillende manieren van reageren. Je ziet hoe anderen reageren en hoe je hierin creatief kunt zijn”*. Het spelen van de scene over vooroordelen zorgt tijdens de geobserveerde interventie voor een persoonlijk gesprek in het publiek over de negatieve gevolgen van vooroordelen, waarin mensen uit het publiek hun eigen grieven delen. Een geïnterviewde uit het publiek vertelt dat mensen het idee hadden ‘dit is een plek waar ik dingen mag zeggen, ik kan zeggen wat in mij opkomt, ik hoef me niet te schamen’.

De scene leidt tot zelfreflectie bij het publiek. Tijdens het gesprek vertellen mensen uit het publiek: *“Ik heb situaties gehad op werk waar ik mijn mond had moeten opentrekken, maar dat deed ik niet. Ik kijk daar nu anders tegenaan. Er zijn momenten waarbij je als omstander aanwezig bent en je mond zou moeten opentrekken”* en *“Er wordt als het ware een spiegel voorgehouden. Ik ben mij bewust geworden dat mijn duistere humor voor anderen pijnlijk kan zijn. Waar zit die grens? Dat wil ik voor mezelf uitzoeken”*.

Werkzame elementen - uitvoerders

Tijdens de observaties valt op dat de uitvoerders over veel kwaliteiten beschikken om een veilige sfeer te creëren en het publiek bij de oefeningen te betrekken. Dit begint al bij binnenkomst van het publiek. Een uitvoerder legt uit dat dit begint bij de binnenkomst van het publiek: *“Dat halvuur voordat we officieel beginnen doet al zoveel met wat we daarna gaan doen. Het inloopmoment waar we met iedereen gaan praten is heel belangrijk. De verbintenis ontstaat daar”*. Bij het begin van de theaterinterventie hoort het publiek van de uitvoerders dat zij geen toeschouwers, maar doeschouwers zijn. Verder legt een uitvoerder uit: *“Als je hier komt ben je onderdeel van de familie, je komt bij ons thuis en doe alsof je thuis bent”*. Hier begint het stimuleren van positieve ontmoeting en actieve deelname van het publiek. Naarmate er meer oefeningen volgen, creëren de uitvoerders meer interactie en meer diepgang. Dit doen zij door de opbouw van de oefeningen.

Bij de kleinschalige uitvoering maken ze gebruik van verschillende opwarm oefeningen. Een voorbeeld van zo’n oefening is een kring met één iemand in het midden. Die persoon zegt ‘sta op als je [...]’, waarbij iedereen die op is gestaan een andere plek zoekt. De dingen die mensen zeggen lopen uiteen van ‘van friet houdt’ tot ‘gepest bent’. Na de opwarm oefeningen volgt een introductie op het beeldentheater, dit is bij de uitvoering voor een groter publiek de eerste opwarm oefening. Eerst staan vijf uitvoerders voor het publiek. Het publiek roept een emotie en de uitvoerders draaien zich om en beelden deze emotie uit. Hierna kiezen de vijf uitvoerders vijf mensen uit het publiek om op het podium plaats te nemen en de rollen draaien om.

De onderwerpen uit de interventies sluiten goed aan bij de interesses van het publiek. De thema's zijn volgens het publiek: *“Een goede weergave van actualiteiten die nu spelen. Ieder onderwerp is herkenbaar. Wanneer je een onderwerp bij jezelf niet herkent, herken je het wel uit situaties in je omgeving”*.

Het valt het publiek op dat de uitvoerders zichzelf kwetsbaar opstellen. Door het tonen van deze kwetsbaarheid, stelt het publiek zich ook kwetsbaar op. Dit observeren wij tijdens de uitvoering, het publiek deelt hele persoonlijke verhalen. De uitvoerders creëren een gevoel van gelijkwaardigheid, iemand uit het publiek legt uit: *“Het is moeilijk te bepalen wie de begeleider is en wie op bezoek komt. De manier waarop ze communiceren, hoe ze oefeningen nabespreken is op hetzelfde niveau. Iedereen doet mee, er is geen hiërarchie”*. De uitvoerders stimuleren het publiek mee te doen door mensen aan te wijzen en te applaudisseren wanneer iemand meedoet.

De uitvoerders geven aan dat het ook gewoon leuk mag zijn, dit enthousiasme zien wij terug in de geobserveerde interventies. Dit enthousiasme werkt aanstekelijk voor het publiek, maar is niet altijd gepast. Tijdens de bespreking van het beeld over drogeren bij het uitgaan, geeft iemand uit het publiek aan dit mee te hebben gemaakt. De uitvoerder die de oefening leidt, vraagt hier vrolijk op door. Dat moment laat zien dat het belangrijk is dat in het kernteam niet alleen jongeren, maar ook meer ervaren mensen zitten. De projectleider grijpt in en geeft aan dat het een serieus onderwerp is. Bij het spelen van de scene, nemen de acteurs het steeds minder serieus en gaan onderling grapjes maken. Dit doet af aan wat ze met de oefening over proberen te brengen. Tijdens het spelen van de scene grijpen andere uitvoerders een aantal keer in, omdat de acteurs achterin de ruimte niet te verstaan zijn. Desondanks is het publiek veelal positief over de kwaliteiten van de uitvoerders: *“knap en mooi gespeeld, niet verwacht bij amateurtoneel dat ze dat zo goed konden”, “de emoties waren voelbaar”* en *“ze maken makkelijk verbinding”*.

Er is geen nagesprek na de uitvoering van de interventies, maar er wordt eigenlijk steeds na een oefening nagepraat. Verder is er de mogelijkheid om na te bespreken, want iedereen wordt uitgenodigd na de interventie te blijven hangen om iets te drinken. Eerder onderzoek¹⁴ concludeert dat het expliciet benoemen van radicalisering in brede zin en onderliggende problemen bijdraagt aan de effectiviteit. Het onderwerp radicalisering is bij beide interventies niet besproken. Volgens de gemeente bespreken de uitvoerders tijdens de interventies wel thema's gerelateerd aan de voedingsbodem van radicalisering, *“Ik kreeg de indruk dat het goed was uitgedacht hoe het bijdraagt aan de preventie van radicalisering. Ze baseren dat op literatuur”*.

Waardering theaterinterventies

Het publiek is heel enthousiast over de theaterinterventies, zij geven het allemaal een 8 of hoger. De afwisseling, opbouw van oefeningen, de verscheidenheid aan

¹⁴ Prins, J. A., Swinkels, J. C., Schaak, P., & Elberdai, K. (2017). Evaluatie Jihad, de voorstelling.

oefeningen en afwisseling tussen zware en luchtige thematiek noemen zij onder andere als reden voor de hoge waardering.

3.4 Opbrengsten

In deze paragraaf gaan wij in op wat het project 2DO (de summer-/herfstschool en interventies) oplevert en voor wie. Hierin nemen we de reflecties op deze vraag van de gemeente en Formaat mee. Verder benoemen we de belangrijkste geleerde lessen van de summerschooldeelnemers en de lessen die het publiek uit de interventies heeft getrokken.

Formaat vertelt dat voor iedereen die met 2DO in aanraking komt, het besef komt dat met deze manier van werken echte gesprekken ontstaan over dingen die moeilijk bespreekbaar zijn. De oprichter van Formaat legt uit dat 2DO eigenlijk participatief actieresearch is naar de positie van jongeren in Rotterdam. Er gaat veel mis wat bespreekbaar gemaakt moet worden, *“Een fles met kurk spat uit elkaar als er druk op komt te staan. Er moet een ventiel op gezet worden voor jongeren die zich willen uiten”*. Volgens de gemeente draagt het project bij aan de preventie van radicalisering, omdat het bijdraagt aan de identiteitsontwikkeling van jongeren en 2DO brengt een genuanceerde kijk op bepaalde onderwerpen voor jongeren. Andere (neven)effecten volgens de gemeente zijn het creëren van de *sense of belonging* van jongeren en de ontwikkeling van sociale vaardigheden van jongeren, *“Het publiek moet volle bak meedoen. Dat draagt bij aan de ontwikkeling van jongeren”*. Formaat noemt als neveneffecten nog de verdere professionalisering van de groep en aandacht voor theater in het curriculum van Rotterdam.

De belangrijkste opbrengsten die het publiek noemt tijdens de focusgroepen gaan over het bespreekbaar maken van problemen en moeilijke onderwerpen, bijvoorbeeld: *“Iedereen kan open zijn over de meest voorkomende onderwerpen die het minst besproken worden en daardoor verbinding voelen”*, en: *“Gedeelde ervaring zit in een klein hoekje: je hebt soms maar vijf minuten nodig om te ondervinden dat je misschien heel erg op elkaar lijkt*. Ook wordt de bewustwording van veelheid aan perspectieven genoemd. De summerschool deelnemers/uitvoerders noemen deze punten ook als belangrijkste geleerde lessen, *“Het heeft mijn ogen geopend over hoeveel onrecht er is en wat er speelt onder jongeren. Er zijn veel gelijkenissen, we zijn met dezelfde dingen bezig en hebben dezelfde nare ervaringen.”* Verder is een aantal summerschooldeelnemers/-uitvoerders geprikkeld door hun ervaringen met 2DO om meer te gaan doen met participatief theater en elementen van 2DO toe te passen in hun dagelijkse werkzaamheden (bijvoorbeeld als sociaal werker). Formaat ziet de potentie van het project. De gecreëerde jongerenpool is gemotiveerd om bij te dragen aan de samenleving. Om het project uit te breiden en niet aan impact te verliezen, ziet Formaat de noodzaak een professionaliseringslag te maken.

4 Conclusies

In dit hoofdstuk beantwoorden we de twee hoofdvragen van het onderzoek aan de hand van conclusies over de deelvragen.

4.1 Wat zijn de ervaringen van de 2DO summerschooldeelnemers?

De summerschool wordt positief gewaardeerd

We concluderen dat deelnemers de summerschool als zeer positief hebben ervaren. Zij waarderen met name de veilig sfeer, de tools die aangereikt worden en het oefenen met de verschillende methodes. Verder zien we geen verschil in waardering tussen de summerschool- en de herfstschooldeelnemers; op basis daarvan concluderen we dat het een goede werkzame oplossing is geweest om de herfstschool te introduceren. Dit heeft ertoe geleid dat er meer jongeren zijn opgeleid en deelnamen aan 2DO. Een risico was dat twee opleidingsmomenten zou leiden tot groepsvorming, maar we stellen dat dit niet is gebeurd en dat iedereen zich onderdeel voelt van de huidige 2DO groep.

Een zeer positief aspect van de opzet van 2DO, en daarmee de summerschool, is dat gewerkt wordt met een kerngroep; deze groep heeft bijgedragen aan de positieve waardering van de deelnemers. Met name omdat het kernteam, naast ervaren professionals, uit jongeren bestaat, zorgt dit voor aansluiting op de belevingswereld van de summer-/herfstschooldeelnemers. Wel stellen we dat door de inzet van andere jongeren er soms kansen blijven liggen in het aanreiken van theorie of structuur; dit uitte zich met name tijdens de terugkomavonden op dinsdag.

De summerschool draagt door de inzet op theorie, toepassen van methodes en zelfreflectie bij aan empowerment

Kennisontwikkeling, vaardighedenontwikkeling en persoonlijke ontwikkeling zijn aspecten die bijdragen aan empowerment. We zien dat aan al deze onderdelen gewerkt is tijdens de summerschool. De opzet van de summerschool is erop gericht dat de deelnemers zelf alle methoden ervaren en de theorie erachter leren; dit draagt vervolgens bij aan hun persoonlijke ontwikkeling. Daarnaast is een belangrijke waargenomen succesfactor dat veel deelnemers de opleiding Social Work volgen. Hierdoor hebben deelnemers een bepaalde mate van betrokkenheid en kennisniveau. Dit maakt dat ze de theorie makkelijk(er) kunnen vertalen naar de praktijk.

4.2 Hoe verloopt de inzet en uitvoering van de ontwikkelde interventies en wat zijn daarbij de werkzame elementen?

Aantallen zijn bereikt, kansen in diversiteit doelgroep

De outputafspraken met betrekking tot de werving van het publiek voor de theaterinterventies zijn behaald. De uitvoeringen op scholen hebben hier voornamelijk aan bijgedragen. Tijdens onze observaties en uit de interviews concluderen wij dat het

publiek op locatie bij Formaat met name is geworven via mond-op-mond reclame. Dit resulteerde erin dat het bereikte publiek vrij beperkt is; omdat deze grotendeels afkomstig was uit de directe kring van de uitvoerders.

De interventies worden zeer goed gewaardeerd

Het publiek beoordeelde de theaterinterventies allemaal met een 8 of hoger. We concluderen dat de geëvalueerde interventies met name goed worden gewaardeerd door de opbouw in oefeningen, de veilige sfeer om moeilijke thema's te bespreken en de herkenbaarheid van de thema's. Dit zijn ook werkzame elementen van een succesvolle culturele interventie; aan de hand van de input uit het publiek en de observaties stellen wij dat deze elementen goed terug komen in de opzet en uitvoering van 2DO.

Veerkrachtige individu, dialoog en actie en sociale cohesie zijn de werkzame elementen van de theaterinterventies

De werkzame elementen voor interventies ter preventie van radicalisering die in de theaterinterventies van 2DO terugkomen zijn een veerkrachtig individu, dialoog en actie en sociale cohesie. Forumtheater biedt handelingsperspectieven en -alternatieven en draagt op deze manier bij aan een veerkrachtige individu en dialoog en actie. De opzet van het forumtheater zorgt ervoor dat het publiek een rol kan pakken, waardoor zij oefenen met 'actie' en gelijktijdig inzicht krijgen in de consequenties van eigen gedrag. Het beeldentheater draagt bij aan dezelfde werkzame elementen als het forumtheater. Dit krijgt vorm door de inzet op de bewustwording van verschillende perspectieven, waarbij wel ruimte blijft om met elkaar in gesprek te gaan.

De vaardigheden van de trainers dragen bij aan het werkzame element 'sociale cohesie'. Iedereen is welkom, de deur staat open en er wordt een veilige sfeer gecreëerd. We concluderen dat de trainers goede verdiepende vragen stellen, maar dat scherpte soms nog wat ontbreekt.

5 Aanbevelingen

Vaardigheden van de trainers doorontwikkelen

We zien dat er kansen liggen in de verdere professionalisering van de kerngroep en de ontwikkeling van de uitvoerders. Met name als het gaat om het kritisch bevragen van bepaalde perspectieven. Om daadwerkelijk bij te kunnen dragen aan veerkrachtige individuen is het belangrijk dat perspectieven en ideeën op bepaalde momenten ook kritisch/scherp bevestigd worden. In de doorontwikkeling van het project, adviseren wij om aandacht te besteden aan het verder ontwikkelen van deze vaardigheden. Deze doorontwikkeling is nodig als randvoorwaarde om het project helemaal door alleen jongeren te laten uitvoeren.

Bij werkzaam element dialoog en actie inzetten op actie

We adviseren om verder in te zetten op het 'actie' aspect van het werkzame element 'dialoog en actie'. Nu zagen we terug dat de dialoog tot stand komt, maar er niet altijd voldoende inzet is op de politieke en sociale empowerment van deelnemers, zodat zij weten wat ze daadwerkelijk kunnen doen met of aan een probleem. De meer actiegericht benadering kan het publiek handvatten geven om in beweging te komen.

Verder inzetten op werkzaam element 'versterken relatie burgers en overheid'

Voor de effectiviteit van een interventie ter preventie van radicalisering is het niet nodig dat alle genoemde werkzame elementen erin terugkomen. Echter biedt het project 2DO een goede mogelijkheid om op meer werkzame elementen in te zetten. Wij zien kansen vanuit de gemeente om 2DO als opstap te gebruiken om de verbinding tussen burgers en overheid te versterken. Als de gemeente regelmatig aanwezig is bij activiteiten van 2DO, draagt dit bij aan de zichtbaarheid en het kennen van de overheid wat de kloof tussen burger en overheid kan verkleinen.

Basiskennis/niveau bepalen voor summerschool

Wanneer de summer-/herfstschooldeelnemers een basispakket nodig hebben met bepaalde kennis, vaardigheden en zelfontwikkeling, is het belangrijk hierop in te zetten en dit systematisch te doen. Met het vooraf vaststellen van dit basispakket, kan een meer gestructureerd lange termijnprogramma vastgesteld worden. Tijdens de summer-/herfstschool krijgen de deelnemers veel informatie, deze kennis en vaardigheden kunnen geconsolideerd worden door het meegeven van een hand-out na de summer-/herfstschool. Dit kan verder verduurzaamd worden door op reguliere basis een meer theoretische avond te organiseren waarbij de focus ligt op de overdracht van nieuwe kennis en vaardigheden. Dit sluit ook aan op de wens van sommige deelnemers voor meer verdieping. Uiteraard moeten de dinsdagavonden ook flexibel blijven zodat er ruimte is voor verbinding en het samen zijn, maar iets meer structuur waarbij voorafgaand aan de avond is opgehaald en bepaald wat er op het programma staat wat betreft kennis en vaardigheden zorgt voor verdere professionalisering van de theaterinterventies.

Werving richten op meer diverse groep

Tot slot adviseren we om de werving breder in te steken, omdat we zien dat er kansen liggen in het bereiken van een grotere en meer diverse doelgroep. Dit geldt met name voor de theaterinterventies op locatie bij Formaat. Het verkennen van een eventuele beloning voor aanwezigheid van jongeren via het hbo of mbo kan hieraan bijdragen. Verder kan nog beter aangesloten worden bij bestaande partijen, zoals welzijnspartijen en het jongerenwerk.

Bijlage 1: Topiclijsten

Topiclijst Formaat & gemeente Rotterdam

1. Introductie

- Kennismaking
- Toelichting onderzoek
- AVG/Privacy

2. Ontstaansgeschiedenis & doelen

- Wat was de aanleiding om met 2DO te starten?
- In welke behoefte voorziet 2DO en voor welke doelgroep(en)?
- Wat zijn de doelstellingen op het gebied van de beoogde outcome van 2DO?
 - Zijn deze doelstellingen gedurende het project aan verandering onderhevig?
- Wat zijn de doelstellingen op het gebied van de beoogde output van 2DO? (Denk aan: aantal jongeren die deelnemen aan summerschool, aantal uit te voeren interventies, aantal toeschouwers, etc.)

3. Uitvoering

- Kunt u iets vertellen over de ontwikkeling van 2DO?
- Hoe ziet de uitvoering van 2DO eruit?
 - Uit welke activiteiten bestaat het project?
 - Zijn de activiteiten door de tijd heen aangepast? Welke zijn aangepast en waarom?
 - Verloopt dit zoals beoogd?
- Wat zijn de belangrijkste randvoorwaarden voor een succesvolle uitvoering van dit project?
- Wat is er nodig voor de summerschool deelnemers om de theaterinterventies te ontwikkelen en uit te voeren (empowerment)?
 - Kennis
 - Vaardigheden
 - Persoonlijke ontwikkeling
- Wat zijn de belangrijkste werkzame elementen van de theaterinterventies (die bijdragen aan de preventie van radicalisering)? – wat zijn activiteiten die ingezet worden om dit te bereiken?
- Verschilt dit per 'type' theaterinterventie?
- In hoeverre verloopt de uitvoering van de theaterinterventies zoals beoogd?
 - Wat gaat goed bij de uitvoering van het project? Waar baseert u dat op?
 - Wat kan beter bij de uitvoering van het project? Waar baseert u dat op?
- Hoe verloopt de samenwerking met de gemeente/Formaat?
 - Wat gaat daarin goed?
 - Heeft u verbeterpunten voor de samenwerking?

- In hoeverre beschikt u als organisatie/Formaat over de juiste kennis en vaardigheden voor het uitvoeren van dit project?
 - Hoe zijn deze kennis en vaardigheden verkregen?
- Welke specifieke kennis en/of vaardigheden mist u nog m.b.t. dit thema / voor een succesvolle aanpak ervan?

4. Werving

- Hoe verloopt de werving van de summerschool deelnemers?
 - Hoe zijn deelnemers benaderd en bereikt?
 - Wat zijn criteria voor deelname aan de summerschool?
 - Waarom deden ze mee volgens u?
- Hoe verloopt de werving van het publiek van de theaterinterventies?
 - Hoe zijn deelnemers benaderd en bereikt?
 - Waarom deden ze mee volgens u?
- In hoeverre zijn de beoogde doelgroepen bereikt?
- Is er verschil in bereik tussen/binnen verschillende doelgroepen?
 - Wat is dit verschil?
 - Hoe verklaart u dit verschil?
- Wat zijn succesfactoren van de werving?
- Op welke punten zou de werving volgens u verbeterd kunnen worden?
- Welke eventuele acties heeft u reeds ondernomen om de werving te verbeteren?

5. Waardering

- Hoe waardeert u het project in het algemeen?
 - Wat gaat goed en wat gaat minder goed?

6. Opbrengsten

- Wat heeft het project opgeleverd en voor wie?
- In hoeverre zijn de output doelstellingen behaald?
 - Wat zijn succesfactoren in het behalen van de output doelstellingen?
 - Wat zijn belemmerende factoren in het behalen van de output doelstellingen?
- In hoeverre zijn de outcome doelstellingen behaald?
- Zijn er nog andere ervaren opbrengsten die we nu hebben gemist?
- Wat zijn mogelijke neveneffecten (geweest) van het project?
- Acht u verdere inzet van het project 2DO zinvol? Waarom wel/niet?
- Wat zijn uw ideeën en/of behoeften voor de doorontwikkeling van 2DO?

7. Afsluitend

- Wat zijn volgens u de drie belangrijkste werkzame elementen van het project?

8. Afronding en dank

- Nabranders?
- Uitleg vervolg onderzoek + accordering verslag

Topiclijst publiek interventies

1. Introductie

- Voorstelrondje: school/leeftijd, naam + hoe ben je hier terecht gekomen?
- Introductie op het onderzoek

2. Beoordeling voorstelling

Openingsvraag

- Kunnen jullie beschrijven wat je net hebt gezien?

Op post-it en opplakken

- Welk cijfer zou je de voorstelling geven?
- Wat vonden jullie het meest leuk/interessant?
- Wat vonden jullie minder leuk/interessant?
- Heb je tips voor de makers van de voorstelling?

Ter verdieping

- Wat vonden jullie van de voorstelling?
- Heb je iets gemist in de voorstelling?
- Wat vonden jullie van degenen die in de voorstelling speelde?

3. Doelstelling/boodschap voorstelling

Opschrijven en groepsgesprek

- Hoe zou je de belangrijkste les/boodschap van de voorstelling vertellen aan je ouders of vrienden?
- Wat wilden de makers met deze voorstelling vertellen?

Groepsgesprek

- Zijn er onderwerpen uit de voorstelling waarover je nog verder gaat praten met je ouder(s) of vrienden? Welke dan?
- Wat zou je na het zien van deze voorstelling nooit meer doen? En wat juist wel?
- Kijk je nu anders naar [in te vullen adhv onderwerp voorstelling]?

4. Opbrengst voorstelling

Post-its en groeperen

- Schrijf zoveel mogelijk lessen op die je uit de voorstelling hebt geleerd

Groepsgesprek

- Ben je anders naar je zelf gaan kijken door deze voorstelling?
- Ben je van plan om iets anders te gaan doen/of aanpakken door deze voorstelling?

5. Afronding

- Wil je nog iets kwijt of heb je nog vragen?

Topiclijst summerschool deelnemers

1. Introductie

- Voorstelrondje: school/leeftijd, naam + hoe ben je hier terecht gekomen?
- Introductie op het onderzoek

2. Beoordeling summerschool

- Kunnen jullie een beschrijving geven van de summerschool?
- Wat vonden jullie van de summerschool?
 - Wat vonden jullie het meest leuk/interessant?
 - Wat vonden jullie minder leuk/interessant?
- Heb je iets gemist in het programma van de summerschool?
- Wat vonden jullie van de trainers/leraren?
- Heb je tips voor de ontwikkelaars van de summerschool?
- Welk cijfer zou je de summerschool geven, en waarom?
- Evaluatie onderdelen summerschool/werkzame elementen

3. Op welke manier is aan de volgende onderdelen gewerkt?

- Hoe is er aan gewerkt?
 - Met welke activiteiten?
 - Wat werkte goed?
 - Wat werkte minder?

Kennis ontwikkeling

- Kennis over radicalisering en de preventie ervan
- Kennis over waarom het bespreekbaar maken van moeilijke thema's bijdraagt aan de preventie van radicalisering
- Kennis over beschermende en risicofactoren? En dus aan welke beschermende factor 2DO bijdraagt
- Kennis over de werking van Forum theater / Participatief theater
- Kennis over de werking van werkvormen

Vaardigheden ontwikkeling

- Om moeilijke onderwerpen bespreekbaar te maken
- Gereedschap om te handelen tegen zichtbaar en onzichtbaar onrecht
- Politieke agenda omzetten in daden en dialogen
- Leiderschap skills

Persoonlijke ontwikkeling

- Zelfvertrouwen
- Krachten en valkuilen

- Onzekerheden
- Reflecteren

4. Opbrengst

- Wat zijn de 3 belangrijkste lessen die je uit de summerschool hebt geleerd?
- Ben je anders naar je zelf gaan kijken door de summerschool?

6. Afronding

- Wil je nog iets kwijt of heb je nog vragen?

Topiclijst uitvoerders interventie

Introductie

- Voorstelrondje
- Introductie op het onderzoek

Beoordeling interventie

- Wat is het doel van de theaterinterventie?
- Op welk publiek is deze specifieke interventie gericht?
- Kunnen jullie een beschrijving geven van de theaterinterventie?
- Wat werkt goed in de theaterinterventie? Wat zijn de succesfactoren?
- Wat kon beter in de theaterinterventie? Wat zijn mogelijke belemmerende factoren?

Evaluatie onderdelen werkzame elementen theater interventies radicalisering

- Op welke manier is aan de volgende onderdelen gewerkt?
 - Het creëren van een veilige sfeer
 - Actieve deelname van het publiek
 - Aansluiten op de persoonlijke interesses van het publiek
- Op welke manier draagt de theaterinterventie bij aan:
 - Veerkrachtig individu
 - Positieve identiteitsontwikkeling
 - Dialoog en actie
 - Bevorderen van sociale cohesie

Opbrengst

- Wat zijn de 3 belangrijkste lessen die je uit de summerschool hebt geleerd?
- Ben je anders naar je zelf gaan kijken door de summerschool?

Afronding

- Wil je nog iets kwijt of heb je nog vragen?

Bijlage 2: Observatiekader

Theorie veerkracht vergroten		Notities
Veerkrachtig individu	Cognitieve vaardigheden (kritisch denken, ruimte voor verschillende perspectieven, ideeën bevragen)	
	Karaktereigenschappen (empathie slachtoffers/out-group)	
	Versterken gedeelde normen en waarden (burgerschap, diversiteit, tolerantie, mensenrechten)	
Positieve identiteitsontwikkeling	Discussies over identiteitsvragen (ruimte voor vragen over identiteit, meerdere identiteiten)	
	Versterken en valideren minderheidsgroepen (stem minderheidsgroepen, plek geven in samenleving)	
Dialoog en actie	Bespreken controversiële problemen (veilige plek, verschillende perspectieven)	
	Stem laten horen (grievances, problemen, politieke stem)	
	Politieke en sociale empowerment (deel uit maken van samenleving en politiek)	
Bevorderen van sociale cohesie	Jongeren uit verschillende gemeenschappen komen samen (positieve ontmoeting)	
	Verbinden tussen burgers en overheid	
Werkzame elementen culturele interventies:		Notities
De uitvoerders creëren een veilige setting		

De uitvoerders beschikken over voldoende kwaliteiten (geduld, interesse, sensitiviteit voor doelgroep, persoonsgerichte communicatie, gelijkwaardige relatie met deelnemers)	
De interventie sluit aan op persoonlijke interesses van jongeren Vooral uit interviews	
De jongeren voelen zich betrokken bij de interventie	
De jongeren nemen actief deel aan de interventie	
Geleerde lessen theaterinterventies	Notities
Lespakket en/of nagesprek om de voorstelling voor en na te bespreken (goede opvolging)	
Benoem radicalisering, en de onderliggende problematiek, expliciet als het doel is radicalisering bespreekbaar te maken	
Behandel radicalisering in de volle breedte	
Algemene reflectie	Notities
Sfeer	
Aandacht deelnemers	
Opvallende interacties/bijzonderheden	